

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ
САМАСВЯДОМАСЦЬ
І Выхаванне моладзі

МІНСК 1996

так і ў рамках сённяшняга часу. Тэматычна артыкулы падзяляюцца на тры часткі. Першая частка тычыцца асобных старонак гісторыі беларускай культуры. Тут вызначаецца і роля беларускага сакральнага мастацтва на прыкладзе абразоў, якія з'яўляюцца неад'емнай часткай паўсядзённага быту беларуса, нейкім чынам адлюстроўваючы асаблівасці яго светаўспрымання, адным з вытокаў нацыянальнай свядомасці. Аналізуюцца і пэўныя педагагічныя думкі эпохі Адраджэння на Беларусі і больш позняга часу.

Другая частка прысвечана тэарэтычным аспектам аналізу культуры этнасу. Як праходзіць працэс фарміравання асобы ў нацыянальнай культуры, якія існуюць маральныя і эстэтычныя ўмовы для росту нацыянальнай свядомасці моладзі, якія механізмы сацыяльнай палітыкі ўдзельнічаюць у гэтым працэсе — вось некаторыя пытанні, на якія спрабуюць адказаць аўтары артыкулаў.

Тэматыка артыкулаў трэцяга раздзела звязана з практычнымі пытаннямі абагульнення практыкі, аналізу матэрыялаў сацыялагічных даследаванняў праблемы развіцця нацыянальнай свядомасці моладзі, прапануюцца пэўныя падыходы да паляпшэння сітуацыі ў складаным працэсе далучэння асобы да духоўных каштоўнасцей нацыянальнай культуры.

Вядома, у адной кнізе немагчыма разгледзець больш-менш глыбока ўсе пытанні развіцця нацыянальнай свядомасці асобы. Наша навука тут толькі ў пачатку вялікага шляху. Сустрэкаюцца ў артыкулах зборнікі і палемічныя выказванні, сцвярджэнні, якія не заўсёды дастаткова аргументаваныя. Але на сённяшні час гэта непазбежна. Аўтары кнігі спадзяюцца, што яна будзе карысная навуковым супрацоўнікам, тым, хто мае дачыненне да выхаваўчага працэсу.

А.С.Лапцёнак

З ГІСТОРЫІ ПРАБЛЕМЫ СТАНАЎЛЕННЯ НАЦЫЯНАЛЬнай СВЯДОМАСЦІ БЕЛАРУСАЎ

Болбас В.С.

Педагагічная думка Беларусі эпохі Адраджэння аб выхаванні этнічнай самасвядомасці

Магутны культурны ўздым эпохі Адраджэння значна паскорыў працэсы грамадскага развіцця на беларускіх зямлях, аказаў істотны ўплыў на крышталізацыю адметнасцей насяляўшай гэты край людской супольнасці, што спрыяла развіццю этнічнай самасвядомасці насельніцтва. Менавіта ў гэты час завяршаецца працэс станаўлення беларускай народнасці з уласцівымі ёй сацыяльна-культурнымі агульнасцямі, якія спантанна ўсведамляліся людзьмі як прыналежнасць да аднаго этнасу.

Невыпадкова, што клопат аб развіцці этнічнай самасвядомасці праяўляўся як адзін з важнейшых накірункаў педагагічнай думкі Беларусі XVI—XVII стст. Якраз пад гэтым вуглом бачання лягчэй ацаніць той уклад, які ўнеслі ў росквіт свайго краю такія айчыныя тытаны эпохі Рэнесансу, як Ф.Скарына, М.Гусоўскі, С.Будны, браты Зізаніі, Я.Намыслоўскі, С.Рысінскі, С.Полацкі і інш.

Як вядома, найважнейшым этнавызначальным паказчыкам з'яўляецца мова. Вось чаму сам факт перакладу Ф.Скарынам Бібліі на “рускі язык” і выданне ў такім выглядзе кнігі Святога пісання з'яўляецца неацэнным укладам першадрукара ў развіццё этнічнай самасвядомасці беларускага народа. Разуменячы святасць такой справы, асветнік у кожным са сваіх пасляслоўяў падкрэслівае, што праца яго “с помощью бога” і “божиею милостию dokonana est” [8, 27].

Наогул у адраджэнскай айчынай педагагічнай думцы клопат аб развіцці і пашырэнні ўжытку роднай мовы быў адным з найважнейшых. Прамым прадаўжальнікам кнігавыдавецкіх ідэй Ф.Скарыны быў С.Будны — творца першай беларускай друкаванай кнігі, якая ўбачыла свет на тэрыторыі цяперашняй Беларусі. Глыбока заклапочаны станам развіцця нацыянальнай культуры і яе падмурка — роднай мовы, ён звяртаецца з заклікам да суайчынікаў, што і сёння гучыць не менш актуальна, як чатырыста гадоў таму: “К тому тежь и для того, абы ся ваши княжацские милости не только в чужоземских языцех кохали,

але бы ся теж ваши княжацкія милости и того здана славного языка словенскаго розмилувати и оным ся бавити рачили” [7, 25].

Апантаны падобнымі ідэямі, знакаміты наш супляменнік В.М.Цяпінскі выдае Евангелле на тагачаснай беларускай мове. Хаця беларуская мова і была ў той час дзяржаўнай, але ў духоўнай пісьменнасці ўжывалася ўсё-такі царкоўнаславянская. Слыны асветнік прадбачыў шырокую паланізацыю роднага краю, пачатак якой праглядваўся ўжо ў яго час. У шырока вядомай Прадмове да Евангелля В.Цяпінскі здзекліва папракае духавенства за іх невысокі адукацыйны ўзровень, за тое, што яны адпраўляюць набажэнства на культавай мове, якую самі не зусім разумеюць і разам з тым родную мову лічаць грубай і недалікатнай. У процівагу ім Цяпінскі нават у сваім перакладзе Евангелля актыўна выкарыстоўваў элементы жывой гутарковай народнай мовы. У адрас духоўных настаўнікаў ён кідае горкі папрок: “Але бы хот самое писмо свое... уважали” [4, 89]. Абураючыся ганебнасцю і недарэчнасцю становішча, калі некаторыя сталі саромецца роднай мовы, ён абгрунтавана і пераканаўча паказвае глыбінныя карані і слаўнае мінулае свайго народа.

Разглядаў родную мову як актыўны сродак стварэння нацыянальнай культуры і вядомы айчыны вучоны-педагог Л.Зізаній. Еўрапейскую вядомасць прынеслі асветніку слаўныя творы “Азбука” і “Граматыка словенска”, якія адыгралі важную ролю ў развіцці беларускай мовы. Хацелася б адзначыць, што, апроч іншага, самім выданнем гэтых кніг Зізаній абвяргаў доказы многіх вучоных, якія сцвярджалі, што славянскія мовы не прыгодны для навукі, што яны не маюць і не могуць мець ні граматыкі, ні рыторыкі. Мысліцель жа сваімі кнігамі ўздымаў годнасць славян сярод іншых супольнасцей свету.

Значны ўклад у развіццё роднай мовы, а значыць, і ўмацаванне этнічнай самасвядомасці беларусаў унесла уніяцтва. Гэта была, бадай, адзіная канфесія, якая строга і няўхільна прытрымлівалася беларускай мовы. А уніяцкія школы дзякуючы моўным сродкам зрабілі вельмі многае для ўсталявання нацыянальнай адметнасці нашых продкаў. Вывучэнне беларускай мовы ўваходзіла таксама ў праграмы многіх брацкіх, пратэстанцкіх, праваслаўных і каталіцкіх школ.

Важнейшым кампанентам і характэрнай прыметай этнічнай супольнасці беларусаў сярэднявечча была духоўная культура. Яе ўстойлівыя асаблівасці і адметнасці спарадзілі ўсталяванне ў прадстаўнікоў нашага народа такіх рыс і якасцей, якія сталі галоўнымі спачатку для беларускага этнасу, а потым вызначальнымі для

беларускай нацыі. Іх сукупнасць уяўляе сабой неацэнны скарб этнічнай і нацыянальнай самасвядомасці нашых супляменнікаў.

Фарміраванню высокай духоўнасці ў педагагічнай думцы Беларусі эпохі Адраджэння аддавалася адно з прыярытэтнейшых месцаў. Абгрунтаўваючы ідэал сапраўднага хрысціяніна, Ф.Скарына пісаў: “Да совершенен будет человек божий и на всяко дело добро уготован” [9, 17]. Прычым дасканаласць разумелася гуманістам у першую чаргу як маральна-духоўная дасканаласць. У адной са сваіх прадмоў ён прама расшыфроўваў гэтае пытанне: “Бога бойся и заповеди его соблюди, той ест воистинну совершенный человек” [9, 26].

Сучаснік Скарыны, айчыны паэт М.Гусоўскі так ацэньваў значэнне духоўнасці: “Дзяржава абапіраецца больш на мужнасць духу, чым на сілу цела” [3, 52]. Ён пераконваў, што “багацце духоўнае — злата дзяржавы” [3, 104].

Паплекнік С.Буднага, рэктар Іўеўскай школы Ян Намыслоўскі, які выдаў кніжку “Сентэнцыі, неабходныя для жыцця”, пісаў, што ў жыцці чалавеку вельмі многае патрэбна, але “найбольш каштоўны дух” [5, 177].

“Добродетелми богат быти тшися, паче сокровищ теми прославися”, — як бы падсумоўваў такія думкі Сімяон Полацкі. Ды наогул асноватворныя пасгулаты этнапедагагікі беларускага народа пераконвалі, што “добрая цнота даражэйшая за срэбра і злата” [2, 66].

Важным элементам духоўнай культуры, яскравым паказчыкам развіцця этнічнай самасвядомасці з’яўляецца нацыянальны патрыятызм — любоў да сваёй Радзімы, да свайго народа. Фарміраванню гэтай грамадска-маральнай якасці ў педагагічнай думцы Беларусі феадальнага перыяду ўдзялялася пільная ўвага. Скарыназнаўцы сцвярджаюць, што менавіта ў гэты перыяд само паняцце “айчына” як філасофска-этычная катэгорыя было ўведзена першадрукаром у грамадскую і педагагічную думку Беларусі. Вытокі “любви отчины” Ф.Скарына адзначае ў выказванні, якое сёння ўжо стала хрэстаматычным. У ім даволі трапна і вобразна тлумачыцца, чаму людзі “игде зродилися и ускормлены суть по бозе, к тому месту великую ласку имеют” [8, 45].

Для мысліцеля няма і не можа быць нічога больш высакароднага, чым пачуццё абавязку перад Радзімай, “братьями русью, людьми посполитыми”. Імкнучыся накіраваць патрыятычныя пачуцці ў дзейна-практычнае рэчышча, Ф.Скарына заклікае людзей, каб яны “в добрых делах и в любви отчины... всякого тружания и скарбов для посполитого доброго и для отчины своея не лютовали” [9, 45].

М.Гусоўскі лічыў, што ў чалавека “пачаткам пачаткаў сэнсу жыцця і пачуцця святога — радзіма” (3,112). Беларускі мысліцель, які воляй лёсу знаходзіўся ў Рыме — калысцы гуманізму, зведаў на сабе ўплыў італьянскага Адраджэння і праявіў такое абвостранае пачуццё любві да Айчыны і нацыянальнай гордасці, якое зусім не ўласціва рэнесансна-гуманістычнай еўрапейскай думцы.

У ліку сцяганосцаў нацыянальнага патрыятызму, які адным з першых здолеў разгледзець згубныя вынікі ігнаравання бацькоўскай спадчыны, забіў у набат трывогі, непакоячыся за стан роднай мовы, культуры, веры продкаў і сапраўднай любві да Радзімы, быў В.Цяпінскі. Ён узяўся вышэй модных тады спрэчак аб перавазе таго ці іншага веравызнання, праявіў выключную верацярпімасць і адначасова клопат аб адраджэнні патрыятычнай свядомасці і нацыянальнай годнасці ўсіх без выключэння слаёў беларускага грамадства. Цяпінскі марыў аб адзінстве ўсяго беларускага народа. У аснове выхавання патрыятызму, на яго думку, павінна ляжаць прывіццё любві да духоўнай спадчыны народа — мовы, культуры.

Больш свайго сэрца выказаў у вострых публіцыстычных меркаваннях сваёй знакамітай “Прадмова”, дзе аналізуе культурна-маральны стан грамадства. Прадмова ўяўляе сабой сапраўдны гімн нацыянальнаму патрыятызму, адданасці свайму народу і Радзіме. Адкрытасць і ўзнёсласць гэтага гімна гучыць з першых яго акордаў: “Рад покажу мою веру, ktorую маю, а злаща народу своему рускому” [7, 33]. Цяпінскі не можа змірыцца з думкай, як магло здарыцца, што народ, які “постаронніе народы их мудрость мусели похвалят и овшем ее от них учит”, пачаў губляць свой гонар і славу. Як магла гордасць народа быць страчана ў патомкаў?

Вытокі такой дэградацыі духоўнага быцця ён бачыць у невуцтве і бескультурнасці. А віной усяму гэтаму “зацныя панове” і “духовные учителя”, якія не клапаціліся аб асвеце простых людзей. Усведамляючы ўсю пагубнасць такой бяздзейнасці вяршыцеляў людскога лёсу, мысліцель не можа задаволіцца місіяй прапаведніка ці ідэйнага натхніцеля. У гэтым напрамку В.Цяпінскі мае перад сабой выдатны прыклад Ф.Скарыны, які сваю патрыятычную канцэпцыю сцвярджаў не толькі на словах, а і ў канкрэтных справах. Вось чаму ён хоча “з зычливости ку моей отчизне”, для яе “потреб” быці практычна свайму народу “услугуючим”. І ў гэтым выяўляецца грамадска-патрыятычная і нацыянальная свядомасць Васіля Цяпінскага, якая грунтуецца на ідэі рэальнага служэння інтарэсам людзей.

Пад уздзеяннем такіх ідэй выразнае героіка-патрыятычнае гучанне набывае любоў да Радзімы, яе народа ў Я.Намыслоўскага. У сваіх “Сентэнцыях, необходимых для жыцця” ён абгрунтаваў думку, што дзеля шчасця радзімы чалавек можа ахвяраваць нават сваім жыццём. “Кожны, хто сумленны, гарыць такой любоўю да айчыны, — пісаў педагог, — што бяззбройны гатовы кінуцца ў полымя вогнішча” (5, 173).

Падобныя ідэі слынных мысліцеляў Беларусі грунтаваліся на ўстойлівых патрыятычных поглядах народа, якія сілкавалі развіццё яго этнічнай самасвядомасці. Колькі казак, песень, калыханак, прыказак і прымавак ухваляюць прыгажосць і непаўторнасць нашага краю, падкрэсліваюць мудрасць і веліч людзей, услаўляюць яго герояў! У адным з паданняў сівой мінуўшчыны апавядаецца, як “татарын-басурманін”, не ведаючы таго, узяў у палон сваю цешчу. Там, на чужыне, дачка прапанавала старой безліч багацця і заможнае жыццё. Але простая сялянка не паквапілася на скарбы. У кароткім адказе маці гучаць вольналюбівыя пачуцці народа, яго адданасць і вернасць Радзіме:

Дзіцятка мае, Аленка мілое,
Не нада мне грошы, пусці дадому,
Пусці да дому ў Клецькі староны [1, 114].

Характэрна, што патрыятычна-выхаваўчыя накірункі педагогічнай думкі Беларусі не дапускалі нацыянальнай фанабэрыі, пыхлівасці, знявагі іншых народаў. В.Цяпінскі падкрэсліваў, што беларусы — гэта толькі частка “зацной монархии словенской” [7, 33]. Вопыт народнай педагогікі ў спалучэнні з хрысціянскімі традыцыямі ўсталёўваў у развіцці самасвядомасці нашага народа прынцыпы чалавекалюбства, дружалюбства, таварыскасці.

У адпаведнасці з гуманістычнымі духоўнымі плынямі эпохі Ф.Скарына ў гэтым напрамку ў якасці адпраўнага пункта выбраў біблейскі завет: “Возлюбиши ближнего своего, яко сам себе” [9, 62]. Але мысліцель настолькі пашырыў сферу дзеяння гэтага завету, што ў яго ён ужо распаўсюджаецца не толькі на “простого и посполитого человека”, а нават і на людзей іншых канфесій. Ф.Скарына павучаў: “Каждый христианин... наиболее любовь ко всем да соблудает, еже ест совершена над все иные дарования, без нея же ничто prospешно ест” [9, 112].

Высокім гуманістычным пачаткам напоўнены мастацкія творы Міколы Гусоўскага. Свой талент ён накіроўваў на ўзвелічэнне чалавека, выхаванне пачуццяў любві і павагі да ўсіх людзей. Гневам і пракляццем

напоўнены яго вершаваныя радкі, калі ён апісвае чалавеканенавісніцкія намеры некаторых сучаснікаў. Паэт звяртаецца да іх сумлення і ў адчай просіць Святую Дзеву Марыю вярнуць ім “мысляў і ўчынкаў цвярозасць” [3, 120]. “Той, каму вера загадвае ненавідзеццё іншых, — пісаў ён, — наўрад ці варты боскай прыхільнасці” [3, 144].

Як лагічны працяг чалавекалюбства, беларускімі мысліцелямі абгрунтоўвалася думка аб неабходнасці выхавання ў людзей пачуццяў таварыскасці і дружалюбнасці. Пафасам гуманізму, патрабаваннямі арганізацыі супольнага грамадскага жыцця вызначалася неабходнасць фарміравання і ўмацавання дружбы, калектывізму паміж людзьмі. Я.Намыслоўскі катэгарычна заяўляў, што “няма нічога мацней за дружбу” [5, 174]. Таму ён павучаў моладзь: “Дружбу надзейна захоўвай, як сумны надыдзе час, на выручку дружба прыйдзе, ласкай смутак аблегчыць” [5, 180].

Большасць мысліцеляў Беларусі прытрымлівалася арыстоцэлеўскай трактоўкі чалавека як “жывёліны грамадскай”. Так, С.Полацкі амаль паўтараў словы антычнага філосафа, сцвярджаючы: “...Понеже человек несть зверь дивный, но содружный, — отсюда же градове и села вину насаждения приаша, да во содружестве жительствоющие взаимопомощ нам деем и купно создавшего ны о всяческих его благодворениях славословим” [4, 238]. Ён услаўляў дружбу, яднанне людзей і бачыў у гэтым несакрушальную моц і сілу. Абапіраючыся на старажытную легенду, педагог пісаў, што людзей, “яко и стрел, во едином скопце сущих, никтоже сломати доволен. Тья ж де, паки по единой разлученныя, и малая ломит сила” [4, 254].

Эпоха Адраджэння практычна ва ўсіх еўрапейскіх краінах суправаджалася небывалым узлётам ідэй індывідуалізму, і толькі ў асобных усходнеславянскіх краінах гэтыя ідэі не мелі такога пашырэння. Так, на беларускіх землях, дзе са старажытнасці этнічна-рэгіянальная самасвядомасць людзей была скіравана да абшчынанасці, супольнасці, індывідуалістычныя падыходы не дасягнулі ўзроўню Заходняй і Цэнтральнай Еўропы. Бо тут яны, згодна з рэнесанснымі накірункамі, абазначылі ўмовы дасягнення ўласнага шчасця, уласнай дасканаласці, але абавязкова ў рэчышчы імкнення да агульнага дабра.

Ф.Скарына без усялякіх хістанняў ставіць усеагульныя інтарэсы вышэй асабістых: “... не толико бо сами себе народихомся на свет, но более ко службе божией и посполитого доброго” [9, 71]. Таму “каждый христианин, свое имея дарование к посполитого доброго размножению да уделяеть” [9, 112].

Арыентацыю індывіда на агульнае дабро спрабаваў сумясціць з утылітарнымі, геданістычнымі падыходамі вызначэння сэнсу чалавечага жыцця М.Гусоўскі. Маральны ідэал у яго ўяўленні — гэта чалавек, які імкнецца да асабістага шчасця і славы, але ён можа ўвекавечыць сваё імя толькі заслугамі перад грамадствам. Пачуццё абавязку перад людзьмі як адзін з асноўных крытэрыяў маральнасці — важнейшы лейтматыў усёй творчасці беларускага паэта.

Подых адраджэнскіх ідэй уносіў у педагогічную думку Беларусі феадальнага перыяду Я.Намыслоўскі. У адрозненне ад артадаксальна-хрысціянскіх мысліцеляў, якія супольнасць, абсалют, цэлае ставілі недасягальна вышэй індывідуума пры практычным адкідванні інтарэсаў апошняга, ён, аддаючы перавагу грамадскім інтарэсам, здолеў не растварыць у іх чалавечую асобу. “Кожнага да ўласных дзеянняў схіляе прырода”, — разважаў педагог [5, 186].

Айчыннымі педагогічнымі і грамадскімі дзеячамі абгрунтоўвалася думка, што маральна дасканалы чалавек павінен сам, сваімі сіламі, без парушэння інтарэсаў акружаючых арганізоўваць сваё жыццё.

Так, С.Будны прапаведаваў думку, што нават кароль, калі ён мае сапраўдную хрысціянскую душу, не павінен папаўняць казну “путем отягощения подданных” [4, 77]. А С.Полацкі наогул сцвярджаў, што павінен “чалавек... своих, не чуждых трудов плодом жити” [4, 242]. З трывогай пісаў М.Гусоўскі аб негатывным становішчы ў грамадстве, калі многія “імкнуцца больш накопліваць багацці, чым набываць высакароднасць душы” [3, 126]. Практычна ўсе слынным мысліцелі сыходзіліся на тым, што імкненне да абагачэння, як правіла, падрывае ў індывідуума маральныя пачаткі, разбурае яго духоўнасць, знішчае ўсе чалавечае. С.Полацкі даволі трапна прыкмеціў, “что желание богатства брани возбуждает” [4, 237].

У педагогічнай думцы Беларусі разглядаемага перыяду надавалася вялікая ўвага фарміраванню такіх этнавызначальных для беларусаў якасцей, як добразычлівасць, шчырасць, спагадлівасць (“еж хлеб і людзям дай”), незласлівасць, талерантнасць, схільнасць да спачування, суперажывання (“бо й ворага у бядзе шкода”), сціпласць, цярдлівасць, стрыманасць (“не той моцны, хто коней стрымлівае, а сябе”) і г.д. Варта адзначыць, што эпоха Адраджэння і тут пакінула істотны адбітак на фарміраванне педагогічнай думкі. Усё выразней праступаюць ідэі выхавання ўласнай годнасці, імкнення да набыцця павагі з боку акружаючых.

Саламон Рысінскі звяртаў увагу на выказванне рымскага філосафа Сенекі аб тым, што "прычына і апора ўладкаванага жыцця — гэта вера ў сябе" [8, 82]. З народных крыніц ён пачарпнуў прымаўку: "На схіленае дрэва і козы залазяць" [8, 144]. Я.Намыслоўскі папярэджаў, што "часта лопнуўшае цярпенне ў раз'юшаны гнеў пераходзіць" [5, 178].

Адраджэнскія працэсы на беларускіх землях аказалі асаблівы ўплыў на выхаванне і фарміраванне прыстойнай асобы. У адрозненне ад артадаксальных поглядаў вядомых дзеячаў сярэднявечча выдатныя прадстаўнікі педагогічнай і грамадскай думкі Беларусі лічылі, што высакароднасць — гэта не вынік паходжання, яна не перадаецца ў спадчыну, а набываецца чалавекам шляхам уласных намаганняў з дапамогай акружаючых.

С.Будны, які адкідваў рэлігійныя дагматы аб прыроджанай прадвызначанасці людскога лёсу, недвухсэнсава заяўляў, што чалавек ёсць прадукт выхавання. "Не трэба здзіўляцца, — пісаў ён аб маральных якасцях людзей, — гэта ў іх не ад прыроды, а ад дрэннага выхавання" [10, 206]. Ён падкрэсліваў крайнюю неабходнасць спецыяльнай арганізацыі выхаваўчай работы ў грамадстве, пераконваў, што калі гэты працэс будзе ажыццяўляцца неналежным чынам, то такі прагал запоўніць сатана, які паставіць людзей на шкодны шлях. "Коли ся ленили учить людей, — перасцерагаў С.Будны, — научил их диавол" [4, 50]. С.Полацкі таксама адзначаў: "Аше не родом, но весма с науки добронравие идет от рук в руки" (6, 294).

Беларускія мысліцелі гуманістычна пераасэнсоўвалі і перапрацоўвалі ідэалы хрысціянскай этыкі ў бок удасканалення зямнога жыцця і пры гэтым падкрэслівалі, што ўсе маральна-выхаваўчыя мэты павінны зыходзіцца на праблеме выхавання дзейнай, актыўнай асобы. Любая маральнасць, якая не пераходзіць у рэальныя, практычныя справы, нічога не варта, бо, як згаджаўся Ф.Скарына з хрысціянскімі заветаўмі, "... вера бо без дел мертва ест" [9, 105]. Я.Намыслоўскі пераконваў: "Той будзе высакародным, хто здзяйсняе высакародныя справы" [5, 188].

Такім чынам, у педагогічнай думцы Беларусі эпохі Адраджэння досыць акрэслены і важкі кірунак набываюць ідэі фарміравання высокіх маральных якасцей чалавека са спецыфічнымі акцэнтамі для гэтага рэгіёна, што значна паскорыла і паглыбіла працэсы развіцця этнічнай самасвядомасці беларускага народа.

1. Беларуская народная вусна-паэтычная творчасць. — Мн., 1967.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразелагізмы /Скл. Ф.Янкоўскі. 3-е выд. — Мн., 1992.
3. Гусоўскі М. Песня пра зубра. — Мн., 1980.
4. Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии. — Мн., 1962.
5. Намыслоўскі Я. Сентэнцыі, неабходныя для жыцця /Пер. Я.Парэцкага // Бел. літ. Вып. 11. — Мн., 1983.
6. Полоцкий С. Вирши. — Мн., 1990.
7. Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны. — Мн., 1991.
8. Порецкий Я. Соломон Рысинский. — Мн., 1983.
9. Скарына Ф. Творы: Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. — Мн., 1990.
10. Budny S. O urzedzie mieza uzywajacym (1583) /Wyd. S. Kot — Warszawa, 1932.

Глушакова Т.І.

**Мастацтва як выток нацыянальнай свядомасці
(на прыкладзе абразоў XVI-XVII стагоддзяў)**

У аснову айчынных канцэпцыі выхавання моладзі павінны быць закладзены нацыянальныя ідэалы і каштоўнасці. Але пры гэтым паўстае пэўная пагроза стварэння штучных ідэалаў. Менавіта апошняе і вымушае нас раз-пораз прыпыняцца і пільна ўглядацца ў сваё гістарычнае "Я". Гэтым "Я" дзеля нас сёння выступае гісторыя нашага народа, увасобленая ў яго рэлігійных, філасофскіх, сацыяльных ды іншых ідэях, у яго шматлікіх помніках мастацкай культуры. Праз судакрананне з духоўным светам нашых продкаў ствараюцца добрыя магчымасці адшукаць, "вылушчыць" сапраўдныя чалавечыя каштоўнасці.

З хрысціянскай культуры народаў Беларусі, што стваралася і квітнела на працягу амаль што тысячагоддзя, фіксуецца надзвычай цікавы феномен — беларускі абраз. Усялякі абраз выступае ў якасці спецыфічнага для хрысціянскай культуры спосабу мастацкага